

זיקה בעתיד ובעבר

יש לחקור אם זיקה נוצרה על ידי הצפיה שלעתיד ייבם היבם את יבמתו או אם הזיקה נוצרה בעיקרון על ידי ההיסטוריה שעברה ביניהם שהוא היה אחי בעלה והיא היתה אשת אחיו. וכעין זה ראיתי שחקר באתון דאורייתא סי' ח'. והנה אם יש זיקה ביבם אחד ויבמה אחת ואין זיקה בב' יבמים או ב' יבמות (והוא דעת אב"י בגמרא דף י"ט ע"א), אז מסתבר שהזיקה נוצרה על ידי הצפיה לעתיד, ולפיכך כל זמן שהעתיד אינו מבורר הזיקה גם כן נחלשה. ברם, אם יש זיקה גם בב' יבמים או בב' יבמות (והוא דעת ר' יהודה אמר שמואל בגמרא דף י"ז ע"ב), אז מסתבר שהזיקה אינה תלויה בעתידות אלא במה שעבר, ולפיכך כל היבמים וכל היבמות שהשתתפו ביחס של אשת אחיו שייכים לזיקה.

כדאי להזכיר שהתוספות הרא"ש בדף י"ט ע"א כתב בהדיא שהזיקה תלויה בעתיד, ושלפיכך סובר אב"י דכל זמן שיש ב' יבמים או ב' יבמות ליבא זיקה. ברם, רש"י שם לפי פתרון התוספות הרא"ש סובר שאין זיקה כשיש ב' יבמים אבל יש זיקה כשיש ב' יבמות. ועל כרחק לפרש"י אין הזיקה תלויה בעתיד אלא הזיקה תלויה בעבר, והטעם לחלק בין ב' יבמים וב' יבמות הוא כמו שפרש"י בדף נ"א ע"ב מפני שב' נשים חזיין לאיש אחד. דין זה הוא סימן שאפשר להיות יחס תקיף בין איש אחד וב' נשים, ולפיכך שייך אותו יחס חזק בין היבם ובין ב' יבמותיו. אבל אשה אחת לא חזיא לב' גברי וזה הוא סימן שאי אפשר להתקיים יחס חזק בין אשה אחת וב' אנשים. לפיכך אותו היחס השייך בין יבמה ויבם אחד לא שייך בין יבמה וב' יבמים.

הגמרא לפעמים מחליף לשון יש זיקה בלשון אסור לבטל מצות יבמין. וכן יש מחלוקת באופי הקשר בין זיקה והאיסור לבטל מצות יבמין. יש סוברים שהאיסור לבטל מצות יבמין גורם לזיקה. ויש סוברים שהאיסור לבטל מצות יבמין אינו גורם לזיקה, וזיקה והאיסור לבטל מצות יבמין הם שני ענינים השונים מהדדי. ונראה לפרש דאם האיסור לבטל מצות יבמין הוא הגורם לזיקה אז על כרחק הזיקה תלויה

בעתיד, כלומר הצפיה למילוי מצות יבום אוסר את היבם מלפעול פעולה המונעתו מלקיים המצוה, ואיסור זה הוא הנקרא זיקה. ברם, אם האיסור לבטל מצות יבמין אינו גורם את הזיקה, אז אכתי ניתן לומר שהזיקה תלויה ביחס היבם ויבמתו שלעבר.

לדוגמא, בגמרא כתוב שלר' יהודה אמר רב אין זיקה לאחר מיתה, אבל מחיים אסור לבטל מצות יבמין, ולכאורה היה ליה למימר דאין זיקה אחר מיתה אבל יש זיקה מחיים, או היה ליה למימר דמותר לבטל מצות יבמין אחר מיתה אבל אסור לבטל מצות יבמין מחיים. וכמדומה שראיתי בשם התוספות רי"ד והמאירי שהגמרא רצתה להדגיש לנו שיש זיקה מחיים מפני שאסור לבטל מצות יבמין, ולשון אסור לבטל מצות יבמין ר"ל יש זיקה. ברם, התוספות פירשו דמחיים יש זיקה ואפילו הכי אסור לבטל מצות יבמין, דזיקה והאיסור לבטל מצות יבמין הויין תרי דברים שונים. וכן התוספות והרשב"א לקמן בדף כ"ז ע"ב הוכיחו דמה שכתוב בגמרא "זיקה דרבנן היא" ר"ל איסור לבטל מצות יבמין דרבנן היא.

וכן הגמרא בדף י"ח ע"א כתבה שלר"ג מאחר שאין זיקה אז גם כן מותר לבטל מצות יבמין. הרי שלר"ג יש קשר אמיץ בין זיקה ובין האיסור לבטל מצות יבמין. ברם, הגמרא שם כתבה דר"מ סובר דאין זיקה ואפילו הכי ר"מ סובר דאסור לבטל מצות יבמין. הרי שלר"מ זיקה והאיסור לבטל מצות יבמין הם שני דברים שונים.

ועיין במאירי בדף י"ט ע"א בשם גדולי נרבוניה שאם היבם הראה התעניינות ביבום אז יש זיקה, ואם האח לא הראה התעניינות ביבום ואדרבה הראה אדישות אז אין זיקה. ולכאורה התעניינות היבם או אדישות אינם נוגעים כלל ליחסם לשעבר, רק נוגעים לצפית העתיד, שאם התעניין היבם אז יש צפיה גדולה שיתייבמו וצפיה זאת משפיעה על ההווה לקשר את היבם והיבמה להדדי, ואם אדרבה הראה אדישות אז הצפיה נחלשה ואין כאן קשר חזק בין היבם ויבמתו.

ועיין עוד בתוספות בדף י"ח ע"ב שכתבו שקידושין אינם מפקיעים את הזיקה כגון אם קידש היבם את אחות יבמתו אז היבם עדיין אסור לישאנה מחמת זיקת יבמתו, והמהרש"ל בחכמת שלמה שם כתב דאפילו נישואין אינם מפקיעים את הזיקה, אע"פ שקידושי ונישואי האחות גורמים שתאסר היבמה על יבמה, ומאבדים את הצפיה

שתיתכם לו. ועל כרחק התוספות והמהרש"ל סוברים שהזיקה לא קשורה כל כך לצפית העתיד, שהרי ביטול הצפיה לא גורם לביטול הזיקה.

הגמרא בדף נ"ד ע"ב ובדף נ"ה ע"א ס"ד דאשת אח מותרת לאחי בעלה בחיי בעלה. ועל כרחק ס"ד הכי מפני שזיקה נוצרה משעת קידושין הראשונים. ברם, הגמרא שם מסיקה דאשת אח אסורה לאחי בעלה בחיי בעלה. אכן, המאירי בריש מסכת קידושין מדגיש שאף לפי מסקנא זו זיקה נוצרה כבר בחיי הבעל. וכעין זה הגמרא בדף י"ג ע"א מביאה דיש אומרים נשואין הראשונים מפילים, דהיינו שזיקה נוצרה כבר בחיי הבעל. הרי שזיקה קיימת אפילו במקום שאין להיבם והיבמה רשות בפועל להתיבם. וזה מסתבר מאד אם זיקה נוצרה על ידי היחס לשעבר. דאין צריך רשות בפועל להתיבם ליצור הזיקה. משא"כ אם זיקה תלויה בצפיה שיתייבמו בעתיד, אז כל זמן דליכא יכולת להתייבם כגון בחיי הבעל, ליכא זיקה. ועיין בגמרא דף ח' ע"א דיש אומרים הואיל ואשתרי אשתרי אם נשא מת ומת ואחר כך נשא חי, אבל לכולי עלמא אין אומרים הואיל ואשתרי אשתרי אם נשא מת ואחר כך נשא חי ומת או אם נשא חי ואחר כך נשא מת ומת. הרשב"א בדף מ"א ע"א מעורר דטעמא דאמרי' הואיל דאשתרי הוא משום שבמיתת המת נוצרה זיקה בין היבם ויבמתו. ואין בכח היחס של ערוה שנוצר אחר כך להפקיע זיקה זו. משא"כ נשא מת ואחר כך נשא חי ומת, אי נמי נשא חי ואחר כך נשא מת, אז הזיקה לא נוצרה קודם היחס של ערוה, ויש בכח היחס של ערוה למנוע הזיקה מלחול. הרי סובר הרשב"א שעיקר הזיקה נוצרה דוקא אחר מיתת המת, ולא בחייו, מסתמא משום שהזיקה תלויה בהצפיה של התהוות היבום והיחס בין היבם והיבמה.

ועל פי זה יש להבין שפיר האי דינא דכל שאין עולה ליבום אין עולה לחליצה. הרשב"א בדף ב' ע"א כתב שדין זה שייך רק במקום שהיבמה אינה עולה ליבום מחמת שם ערוה, כגון בתו ובתו וכיוצא בהן, ולא במקום שאין עולה ליבום מחמת דבר אחר כגון נדר או תנאי המשייר בגט. כעין זה כתב הרמב"ן בדף ל"ה ע"ב דלרבא דינא דכל שאין עולה ליבום אין עולה לחליצה לא שייך במקום שאין עולה ליבום מחמת ספק מעוברת. אבל הרשב"א בדף ב' שם הביא דיש מפרשים דכל שאין עולה ליבום אין עולה לחליצה שייך גם במקום

שאינן עולה ליבום מחמת תנאי המשייר בגט, וכן התוספות בדף ל"ה ע"ב כתבו דלאב"י אפילו מי שאינן עולה ליבום מחמת ספק מעוברת אין עולה לחליצה. וצריך באור למה אמר' בכי האי גוונא כל שאינן עולה ליבום, הא אכתי איכא אותו יחס של אשת אח בין היבם והיבמה הגורם להפקעת האיסור ולחובת יבום וחליצה, וכן הקשה מו"ר רמש"ם רוזנצווייג שליט"א.

ועל פי דברינו אתי שפיר, דצפיה לאפשרות של יבום גורמת הזיקה, וכל שאינן עולה ליבום, מאיזו סיבה שתהיה, אינו מצפה לאפשרות של יבום, וממילא הוחלשה הזיקה, ומשום הכי אין עולה לחליצה.